

Η νεότερη περιβαλλοντική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας: Στην υπηρεσία του Περιβάλλοντος ή της Ανάπτυξης;

Θεοδώρα Ζιάμου, Πάρεδρος Συμβουλίου της Επικρατείας, Δ.Ν.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περιβαλλοντική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας ήταν ανέκαθεν στο επίκεντρο των πολιτικών και ακαδημαϊκών συζητήσεων και αντιπαραθέσεων. Ενώ τόσο η προστασία του περιβάλλοντος όσο και η προώθηση της ανάπτυξης αποτελούν συνταγματικούς σκοπούς, το Δικαστήριο κατηγορήθηκε στο παρελθόν άλλοτε για ακτιβισμό στον τομέα του περιβάλλοντος με αντίστοιχο κόστος για την αναπτυξιακή πορεία της χώρας (ολοκληρωμένα χωροταξικά σχέδια, εκτροπή Αχελώου, ενεργειακό σύστημα μικρών νήσων, εγκατάσταση βιομηχανιών στο νομό Αττικής, προστασία όρους Υμηττού, πρώτη απόφαση της Ολομέλειας για τα μεταλλεία χρυσού στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής) και άλλοτε για διάθεση προώθησης κρατικών αναπτυξιακών στόχων με τίμημα το περιβάλλον (ολυμπιακά έργα και μεταολυμπιακές χρήσεις, εγκατάσταση ΧΥΤΑ και εξορυκτική δραστηριότητα σε προστατευόμενες και δασικές περιοχές). Τι από τα δύο ισχύει; Είναι αλήθεια ότι κατά την ενάσκηση του ακυρωτικού ελέγχου ο δικαστής στην πραγματικότητα στρατεύεται στην υπηρεσία του ενός ή του άλλου στόχου; Στο ευρωπαϊκό κράτος δικαίου κάτι τέτοιο είναι ανεπίτρεπτο. Ακλόνητη πεποίθηση όλων μας πρέπει να είναι ότι η εξεύρεση της βέλτιστης λύσης σε κάθε παρόμοιο δίλημμα, με άλλα λόγια, η επικύρωση από τον δικαστή ενός σχεδίου, έργου ή κανονιστικής πράξης της Διοίκησης που έχουν ενσωματώσει, αποδεδειγμένα, αναπτυξιακούς στόχους, είναι δυνατή μόνο μέσω της απαρέγκλιτης τήρησης του δικαίου: διευρυμένη, υπό προϋποθέσεις, πρόσβαση στο Δικαστήριο, έλεγχος της στάθμισης των εκάστοτε αναπτυξιακών στόχων με βάση τα κριτήρια προστασίας του περιβάλλοντος, όπως τίθενται από το εθνικό, το ενωσιακό και το διεθνές δίκαιο, εξασφάλιση της συμμετοχής των πολιτών στις διοικητικές διαδικασίες, αποτελεσματικότητα του δικαστικού ελέγχου. Στα νεότερα χρόνια, η νομολογία παίρνει σαφή θέση υπέρ της ανάπτυξης, όχι μόνο για λόγους ενίσχυσης της εθνικής οικονομίας, ιδίως στην μετά την κρίση εποχή, αλλά και γιατί θεωρείται ότι η βέλτιστη προστασία του περιβάλλοντος μόνο μέσω της υγιούς οικονομικής ανάπτυξης μπορεί να επιτευχθεί. Η θέση αυτή, όμως, μπορεί να εξηγηθεί ως μία προερμηνευτική επιλογή των σύγχρονων εφαρμοστών του δικαίου, που δεν αναγνωρίζουν πια την “υπεροχή της ηθικής αυταξίας της φύσης”, ή μήπως ως ωρίμανση της δικαστικής κρίσης, ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης της επιστήμης στο τεχνολογικό επίπεδο και της αντίστοιχης διεύρυνσης των τεχνικών ελέγχου βάσει του συγκριτικού και του ενωσιακού δικαίου; Η συνεκτική εξέλιξη της νομολογίας δίνει την απάντηση: Η προώθηση της ανάπτυξης κατά τρόπο

βιώσιμο, η οποία διασφαλίζει, δηλαδή, το μέλλον των επόμενων γενεών, μπορεί να επιτευχθεί, αφενός, μέσω του σχεδιασμού που τροφοδοτείται τόσο από τα σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα ως προς τις βέλτιστες πρακτικές προστασίας του περιβάλλοντος όσο και από τις εκάστοτε θέσεις και απόψεις των ενδιαφερόμενων πολιτών και, αφετέρου, μέσω της διεύρυνσης και εμβάθυνσης του δικαστικού ελέγχου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Μέρος Πρώτο: Μέθοδοι ελέγχου των αναπτυξιακών σχεδίων με βάση διαδικαστικούς - δικονομικούς κανόνες που διαμορφώθηκαν ενόψει των επιταγών προστασίας του περιβάλλοντος:

- Διευρυμένη, υπό προϋποθέσεις, πρόσβαση στο Δικαστήριο
- Συμμετοχή του κοινού στην περιβαλλοντική αδειοδότηση
- Έκταση του ακυρωτικού ελέγχου – έλεγχος της βιώσιμης ανάπτυξης
- Αποτελεσματικότητα δικαστικού ελέγχου

Μέρος Δεύτερο: Στήριξη της ανάπτυξης μέσω της εφαρμογής του δικαίου περιβάλλοντος:

- Χωροταξικός, πολεοδομικός σχεδιασμός
- Ρύθμιση του χώρου, χρήσεις γης
- Υποχρέωση προηγούμενης Στρατηγικής Περιβαλλοντικής Εκτίμησης
- Προστασία πολιτιστικού περιβάλλοντος υπό τον οριακό έλεγχο ακυρωτικού δικαστή
- Προστασία δασών
- Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (αιολικά πάρκα, βιομάζα)

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Μέθοδοι ελέγχου των αναπτυξιακών σχεδίων με βάση διαδικαστικούς - δικονομικούς κανόνες που διαμορφώθηκαν ενόψει των επιταγών προστασίας του περιβάλλοντος:

A. Πρόσβαση στο Δικαστήριο

1. *Εκτελεστότητα πράξεων με επιπτώσεις στο περιβάλλον: Ευρεία ερμηνεία της φύσης της προσβαλλόμενης πράξης με σκοπό την επέκταση του ακυρωτικού ελέγχου:*

C-24/19: Κανονιστική απόφαση και εγκύκλιος, οι οποίες περιέχουν διατάξεις αρκούντως ουσιώδεις για τον καθορισμό των γενικών προϋποθέσεων χορήγησης πολεοδομικής άδειας για την εγκατάσταση και την εκμετάλλευση ανεμογεννητριών, πρέπει και οι ίδιες να υποβάλλονται σε προηγούμενη εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Η ερμηνεία αυτή δεν αναιρείται από την ιδιαίτερη νομική φύση της εγκυκλίου.

ΣτΕ 455/2019: Το γεγονός ότι η τροποποίηση / διαφοροποίηση του σχεδιασμού του έργου, επουσιώδης από τη φύση της και υπαγορευόμενη, κατά νόμο, από τεχνικές ανάγκες, όπως αυτή μελετάται από τον Φορέα και περιλαμβάνεται στον Φάκελο Συμμόρφωσης, τίθεται υπό την έγκριση της Διοίκησης, έχει ως συνέπεια ότι η έγκριση αυτή, έστω και αν δεν εκδηλώνεται πανηγυρικός με ρητή πράξη της περιβαλλοντικής αρχής, αλλά συνάγεται σιωπηρώς, φέρει εκτελεστό χαρακτήρα και προσβάλλεται παραδεκτώς με αίτηση ακυρώσεως.

2. Συνέχιση της δίκης με διευρυμένο αντικείμενο, με σκοπό τη διατήρηση του αντικειμένου της κρίσης και την αποφυγή νέας ακυρωτικής δίκης:

ΣτΕ 1807/2018: Με τις διατάξεις της παραγράφου 3 του άρθρου 32 του π.δ. 18/1989 θεσπίζεται ειδική περίπτωση συνέχισης της ακυρωτικής δίκης, πέραν αυτής της παραγράφου 2 του ίδιου άρθρου, σε περίπτωση παύσεως της ισχύος της προσβαλλομένης πράξεως που οφείλεται είτε στο ότι αυτή ήταν περιορισμένης χρονικής ισχύος και μετά την λήξη της εκδόθηκε νεότερη πράξη ομοίου περιεχομένου είτε στο ότι αυτή τροποποιήθηκε ή αντικαταστάθηκε εφεξής με πράξη που εξακολουθεί να είναι δυσμενής για τον αιτούντα. Στην ειδική αυτή περίπτωση, η δίκη συνεχίζεται με διευρυμένο αντικείμενο, το οποίο προσδιορίζεται από την προσβολή και της νεότερης διοικητικής πράξεως, η οποία, μετά την κατάθεση και κοινοποίηση του σχετικού δικογράφου στον αντίδικο του αιτούντος εντός της προθεσμίας του 32 παρ. 3 του π.δ. 18/1989, θεωρείται ως συμπροσβαλλομένη με την αρχική και κατ' αυτής μπορεί να προβάλλονται με το ίδιο δικόγραφο και νέοι λόγοι ακυρώσεως. Η ανωτέρω διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 32 του π.δ. 18/1989 αποσκοπεί στην εν γένει οικονομία της δίκης, προκειμένου να μην εξαναγκάζονται οι διάδικοι σε αλληπάλληλες δίκες όταν η Διοίκηση, διαρκούσης της εκκρεμοδικίας, αντικαθιστά ή τροποποιεί την προσβληθείσα πράξη, εφαρμόζεται δε μόνο όταν οι διάδικοι επιλέγουν να μην ασκήσουν νέα αυτοτελή αίτηση ακυρώσεως κατά της χρονικώς μεταγενέστερης πράξεως, η οποία αντικαθιστά ή τροποποιεί την προσβαλλόμενη πράξη. Στην προκειμένη περίπτωση, η νεότερη απόφαση αντικαθιστά πράγματι την ρητώς προσβαλλόμενη με το κύριο δικόγραφο απόφαση και εντάσσει το έργο που αφορούσε η απόφαση αυτή σε ένα ευρύτερο έργο, του οποίου οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις εκτιμώνται πλέον συνολικά. Και ναι μεν η νέα πράξη έχει εκδοθεί με βάση νέα ΜΠΕ και νέα τήρηση της όλης διοικητικής διαδικασίας

γνωμοδοτήσεων και διατυπώσεως απόψεων από ενδιαφερόμενες υπηρεσίες και φορείς και έχει ευρύτερο περιεχόμενο, ενώ έχει λάβει υπόψη και νεότερες διατάξεις, ωστόσο η νέα αυτή πράξη εξακολουθεί να είναι δυσμενής για τους αιτούντες, ως προς ζήτημα το οποίο επικαλούνται οι αιτούντες για να θεμελιώσουν το έννομο συμφέρον τους, ενώ και η διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 32 του π.δ. 18/1989 αναφέρεται σε αντικατάσταση της προσβαλλομένης με το κύριο δικόγραφο πράξεως χωρίς να θέτει άλλη προϋπόθεση για την συνέχιση της δίκης. Ενόψει των ανωτέρω συντρέχει περίπτωση συνεχίσεως της ανοιγείσης με την κρινόμενη αίτηση δίκης και εξετάσεως μόνον των λόγων ακυρώσεως που αφορούν πλημμέλειες της νεότερης αποφάσεως, εφόσον αυτή έχει πλέον αντικαταστήσει, κατά τα ήδη εκτεθέντα, στο σύνολό της την προσβαλλόμενη με το κύριο δικόγραφο απόφαση. Εξάλλου, η θεωρούμενη ως μόνη προσβαλλόμενη απόφαση έχει τροποποιηθεί περαιτέρω με νεότερες αποφάσεις. Εφόσον οι μεταβολές που επιφέρουν οι νεότερες αποφάσεις στο περιεχόμενο της ανωτέρω αποφάσεως, καθώς και οι τροποποιήσεις στο έργο που εγκρίνονται με τις αποφάσεις αυτές, δεν είναι ουσιώδεις, τα νεότερα δε πραγματικά και νομικά δεδομένα, των οποίων γίνεται επίκληση, απλώς συμπληρώνουν την ως άνω απόφαση, χωρίς να μεταβάλλουν ουσιωδώς τα ανακλύπτοντα, εν όψει των προβαλλομένων λόγων ακυρώσεως, ζητήματα, η δίκη δεν καταργείται αλλά συνεχίζεται.

3. *Έναρξη της προθεσμίας ασκήσεως ενδίκου μέσου: Εξάρτηση από την τηρηθείσα διοικητική διαδικασία: C-280/18 (επί προδικαστικού ερωτήματος Ε' Τμήματος).* Δεν σχηματίζεται νομίμως τεκμήριο γνώσης της προσβαλλόμενης πράξης όταν η Διοίκηση έχει μεν δημοσιοποιήσει την έγκριση του έργου με ανάρτηση στο διαδίκτυο, δεν έχει τηρήσει, όμως, τους όρους προσήκουσας ενημέρωσης του κοινού, ήδη από την έναρξη της διαδικασίας. Στον εθνικό δικαστή απόκειται ο σχετικός έλεγχος και η κρίση αν τηρήθηκαν εν τοις πράγμασι οι όροι αυτοί.

4. *Πρόσβαση στη διοικητική διαδικασία – Ενεργητική νομιμοποίηση για πρόσβαση στο Δικαστήριο – Έννομο συμφέρον: C-416/10, C-240/09, C-115/09, C-243/15 και C-664/15.* Αναγνωρίζονται δικαιώματα συμμετοχής στη διοικητική διαδικασία, με βάση το παράγωγο ενωσιακό δίκαιο, σε στάδιο κατά το οποίο όλες οι επιλογές και λύσεις είναι ακόμη δυνατές και η νομιμοποίηση σε αυτό το στάδιο της διαδικασίας δύναται να επηρεάσει πραγματικά την έκβαση της διαδικασίας λήψεως αποφάσεως, πράγμα που απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει. Τα δικαιώματα αυτά καθορίζουν και το έννομο συμφέρον προσβολής των σχετικών πράξεων. Κατά τα λοιπά, ισχύει η δικονομική αυτονομία των κρατών μελών ως προς τον καθορισμό των προϋποθέσεων του εννόμου συμφέροντος, ενόψει και της έλλειψης αμέσου αποτελέσματος της Σύμβασης του Άαρχους (Ωρχους), με την υποχρέωση, όμως, ευρείας, κατά το δυνατόν ερμηνείας των εθνικών δικονομικών διατάξεων. Οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ είναι μέλη του ενδιαφερόμενου κοινού, κατά την έννοια του ενωσιακού

δικαίου, στις οποίες πρέπει να αναγνωριστούν, εξίσου όπως και στους ιδιώτες, αυτοτελή δικαιώματα επίκαιρης συμμετοχής στη διοικητική διαδικασία και πρόσβασης σε δικαστήριο, οποιαδήποτε και να είναι η επιλογή των κρατών μελών ως προς το κριτήριο του παραδεκτού του ένδικου βοηθήματος (“επαρκές έννομο συμφέρον” ή “προσβολή δικαιώματος”).

C-197/18, C-237/07. Αναγνωρίζεται ενεργητική νομιμοποίηση σε πρόσωπα, φυσικά ή νομικά, ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου, που θίγονται από τη ρύπανση του περιβάλλοντος, προκειμένου να απαιτήσουν την τροποποίηση υφιστάμενου προγράμματος δράσης ή τη λήψη συμπληρωματικών μέτρων ή την ανάληψη ενισχυμένων δράσεων που προβλέπονται στις σχετικές οδηγίες, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η υπέρβαση των επιτρεπόμενων ορίων επιβάρυνσης του περιβάλλοντος δύναται να τους στερήσει τη δυνατότητα κανονικής χρήσης των οικείων περιβαλλοντικών αγαθών. Όταν οι δημόσιες αρχές υπερβαίνουν τη διακριτική τους ευχέρεια κατά την υιοθέτηση κατάλληλων μέτρων για τη μείωση της ρύπανσης, υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο.

ΣτΕ 2865/2019, 1606, 1607/2019. Όταν η αίτηση ακυρώσεως ασκείται από νομικό πρόσωπο ή ένωση προσώπων, το έννομο συμφέρον αυτών κρίνεται κατά τους ορισμούς του εθνικού δικαίου, ήτοι του άρθρου 47 του π.δ. 18/1989 και, κατά περίπτωση, ενόψει κυρίως των επιδιωκόμενων από αυτά, κατά τη συστατική τους πράξη ή το καταστατικό τους, συγκεκριμένων σκοπών και του περιεχομένου της εκάστοτε προσβαλλόμενης πράξης. Το δικαίωμα στο περιβάλλον, που αναγνωρίζεται καταρχήν ευρέως σε νομικά πρόσωπα, τα οποία, λόγω του σκοπού τους, ενδιαφέρονται για την προστασία του περιβάλλοντος, δεν μπορεί να οδηγήσει στην εκ προοιμίου αναγνώριση παγκοσμίου κατ’ ουσίαν εννόμου συμφέροντος, ειδικώς επί περιβαλλοντικών υποθέσεων, σε κάθε περιβαλλοντικό σωματείο, ασχέτως έδρας και δεσμού προς τη συγκεκριμένη προσβαλλόμενη πράξη και ασχέτως της εμβέλειας των επιπτώσεών της. Αντιθέτως, σύμφωνα με το άρθρο 47 του π.δ. 18/1989, προκειμένου περί έργων που προκαλούν επιπτώσεις στο περιβάλλον, για τη στοιχειοθέτηση εννόμου συμφέροντος του αιτούντος απαιτείται η ύπαρξη συνδέσμου προς την πράξη, ο οποίος είναι καταρχήν συνυφασμένος με ορισμένα τοπικά κριτήρια, αναλόγως του είδους του συγκεκριμένου έργου και της έκτασης των συνεπειών του. Υπό το πρίσμα αυτό, είναι εύλογο να κρίνεται ευρύτατα το έννομο συμφέρον φυσικών ή νομικών προσώπων να ασκήσουν ένδικα βοηθήματα, όταν πρόκειται για έργο οι επιπτώσεις του οποίου υπερβαίνουν την εδαφική περιφέρεια ή ακόμη και τη χώρα στην οποία αυτό πραγματοποιείται, όπως συμβαίνει στην περίπτωση αδειοδότησης δραστηριότητας, που μπορεί από τη φύση της να προκαλέσει άμεσες και συγκεκριμένες σοβαρές επιπτώσεις σε ακτίνα πολύ μεγαλύτερη της χώρας εγκατάστασής της ή όταν πρόκειται για σημαντικές δραστηριότητες, που λαμβάνουν χώρα πλησίον των συνόρων με άλλο κράτος. Εξάλλου, με τις διατάξεις του ενωσιακού δικαίου και της Συνθήκης του Άαρχους, που επικαλείται το αιτούν σωματείο Client Earth (ως προς

την, κατά τεκμήριο, ύπαρξη δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη μη κυβερνητικών οργανώσεων που προάγουν την προστασία του περιβάλλοντος και θεωρούνται ότι έχουν συμφέροντα που διακυβεύονται, χωρίς διάκριση βάσει της έδρας ή του κέντρου των δραστηριοτήτων τους), δεν προκύπτει ότι σκοπήθηκε η διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος, ως προϋπόθεσης παραδεκτού των ενδίκων βοηθημάτων, βάσει του δικονομικού δικαίου των κρατών μελών, σε τέτοιο βαθμό ώστε περιβαλλοντική οργάνωση, εδρεύουσα σε ένα κράτος μέλος της Ένωσης, να μπορεί να αμφισβητεί δικαστικώς την περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων οποιασδήποτε σημασίας και εμβέλειας, που πραγματοποιούνται σε όλα τα υπόλοιπα κράτη, χωρίς να συντρέχουν οι ως άνω εξαιρετικές προϋποθέσεις. Στην προκειμένη περίπτωση, το σωματείο με την επωνυμία “Client Earth”, επικαλούμενο τους γενικούς καταστατικούς σκοπούς του περί προστασίας του περιβάλλοντος “χωρίς γεωγραφικούς περιορισμούς”, δεν διαθέτει επαρκώς τον απαιτούμενο σύνδεσμο με το περιεχόμενο της προσβαλλόμενης πράξης. Και τούτο διότι δεν επικαλείται γεωγραφική σύνδεση με την περιοχή ή τη χώρα εγκατάστασης της επίδικης δραστηριότητας, ούτε αποδεικνύει, βάσει των προσκομισθέντων στοιχείων (βλ. ιδίως μελέτη εκπονηθείσα για λογαριασμό, μεταξύ άλλων, του WWF, υπό τον τίτλο “Europe’ s Dark Cloud – How coal–burning countries are making their neighbours sick”), ότι η συνέχιση λειτουργίας του επίδικου ατμοηλεκτρικού σταθμού στην Πελοπόννησο, ενός από τους, υφιστάμενους από μακρόν, λιγνιτικούς σταθμούς παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας της χώρας, ενδέχεται να προκαλέσει άμεσες και συγκεκριμένες σοβαρές επιπτώσεις διασυνοριακού [ή και ευρωπαϊκού] επιπέδου και ενδιαφέροντος.

5. Κόστος της διαδικασίας (διοικητικής και δικαστικής): Δεν πρέπει να εμποδίζει την πρόσβαση σε Διοίκηση και Δικαστήριο.

C-260/11: Στάθμιση από τον δικαστή του κόστους σε όλα τα στάδια διαδικασίας και βαθμούς δικαιοδοσίας με βάση την οικονομική κατάσταση του ενδιαφερομένου, την αντικειμενική ανάλυση του ύψους των δικαστικών εξόδων, την πιθανότητα νίκης, τη σοβαρότητα του διακυβεύματος, τον πιθανό καταχρηστικό χαρακτήρα των αιτημάτων κλπ.

C-71/14: Το τέλος, το οποίο (τυχόν) επιβάλλει η Διοίκηση για την παροχή περιβαλλοντικών πληροφοριών συγκεκριμένου είδους, δεν επιτρέπεται να καλύπτει τις δαπάνες που συνεπάγεται η τήρηση της βάσης δεδομένων, η οποία χρησιμοποιείται για αυτόν τον σκοπό από τη δημόσια αρχή, σε εκτέλεση νόμιμης υποχρέωσής της. Όμως, μπορεί να περιλαμβάνει τα γενικά έξοδα που συνδέονται με τον χρόνο τον οποίο αφιερώνει το προσωπικό της εν λόγω αρχής στις απαντήσεις προς τις υποβαλλόμενες αιτήσεις παροχής πληροφοριών, εφόσον αυτά λαμβάνονται δεόντως υπόψη κατά τον υπολογισμό του τέλους και υπό την προϋπόθεση ότι το συνολικό ποσό του τέλους παραμένει

εύλογο.

B. Συμμετοχή του κοινού στην περιβαλλοντική αδειοδότηση

1. *Δικονομική αυτονομία των κρατών μελών περιοριζόμενη από αρχές ισοδυναμίας και αποτελεσματικότητας.*

C-280/18: Οι συγκεκριμένοι όροι διεξαγωγής της διαδικασίας πρέπει να διασφαλίζουν την ουσιαστική τήρηση των δικαιωμάτων του ενδιαφερόμενου κοινού, η δε διακρίβωσή τους απόκειται στο αιτούν δικαστήριο.

2. ΣτΕ Ολομ. 1761/2019 (Ελληνικό): Εύλογη η ταχθείσα εικοσαήμερη προθεσμία για τη διεξαγωγή διαβούλευσης, η θερινή περίοδος δεν αποτελεί εξαίρεση. Η αξιολόγηση των πληροφοριών που παρέχονται και των απόψεων που διατυπώνονται δεν είναι υποχρεωτικό να προσλαμβάνει τη μορφή ρητής αντίκρουσης όσων από αυτούς δεν είναι ουσιώδεις, κατά μείζονα δε λόγο δεν είναι υποχρεωτικό να οδηγεί στην τροποποίηση του σχεδίου. Είναι άλλο το ζήτημα της εν γένει νομιμότητας του τελικώς εγκρινόμενου σχεδίου ή, κατά το ατομικό του μέρος, της επάρκειας της αιτιολογίας του, αν αυτό δεν έχει προσαρμοστεί στις απόψεις και ενστάσεις που εκφράστηκαν κατά τη διαβούλευση, εφόσον αυτές είναι ουσιώδεις και βάσιμες.

Γ. Έκταση ακυρωτικού ελέγχου – Όρια βιώσιμης ανάπτυξης

1. C- 71/14 σκ. 58. *Εξέταση πραγματικού*: Ο εθνικός δικαστής έχει υποχρέωση για αξιολόγηση όλων των πραγματικών ζητημάτων που απαιτούνται για τη διάγνωση νομικών πλημμελειών και την εφαρμογή νομικών κανόνων. Κάθε εθνική διαδικασία δικαστικού ελέγχου των αποφάσεων των διοικητικών αρχών πρέπει να παρέχει στο δικαστήριο ενώπιον του οποίου έχει υποβληθεί αίτημα ακυρώσεως μιας τέτοιας απόφασης, την ευχέρεια να εφαρμόζει αποτελεσματικά, στο πλαίσιο του ελέγχου της νομιμότητας της απόφασης αυτής, τις αρχές και τους κανόνες δικαίου της Ένωσης που ασκούν επιρροή. Τυχόν δικαστικός έλεγχος, ο οποίος είναι περιορισμένος σε σχέση με ορισμένα πραγματικά ζητήματα, μπορεί να συμβιβάζεται με το δίκαιο της Ένωσης, υπό την προϋπόθεση ότι παρέχεται στο δικαστήριο ενώπιον του οποίου έχει προβληθεί αίτημα ακυρώσεως μιας τέτοιας απόφασης, την ευχέρεια να εφαρμόσει αποτελεσματικά, στο πλαίσιο του ελέγχου της νομιμότητας της απόφασης αυτής, τις αρχές και τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης που ασκούν επιρροή.

2. ΣτΕ 2939/2017 7μ., 103/2018 7μ., Ολομ. 1761/2019. *Η στάθμιση σε συμμόρφωση προς τις αρχές*

της πρόληψης και της προφύλαξης, κατά τρόπο ώστε να μην παραβιάζεται η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, αποτελεί υποχρέωση καταρχήν των αρμόδιων οργάνων της Πολιτείας. Συνεκτιμώνται ο τρόπος και η μέθοδος κατασκευής και λειτουργίας της συγκεκριμένης εγκατάστασης και ο ειδικότερος χαρακτήρας του εξυπηρετούμενου δημόσιου συμφέροντος. Εξέταση από τον δικαστή της μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων ως βασικού μέσου εφαρμογής της αρχής της πρόληψης: Ειδικότερα, εξετάζεται: Αν η μελέτη ανταποκρίνεται προς τις απαιτήσεις του νόμου / αν το περιεχόμενό της είναι επαρκές ώστε να παρέχεται στα αρμόδια διοικητικά όργανα η δυνατότητα να διακριβώνουν και να αξιολογούν τους κινδύνους και τις συνέπειες του έργου ή της δραστηριότητας και να εκτιμούν αν η πραγματοποίησή του είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της οικείας νομοθεσίας και της συνταγματικές επιταγές / αν το προσδοκώμενο όφελος τελεί σε σχέση αναλογίας με την τυχόν επαπειλούμενη βλάβη του φυσικού περιβάλλοντος. *Τίθεται εκτός ορίων ακυρωτικού ελέγχου:* η ευθεία αξιολόγηση των συνεπειών του έργου / η κρίση αν η πραγματοποίησή του αντίκειται στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης. *Αντιθέτως, αποτελεί αντικείμενο ελέγχου:* Αν από τα στοιχεία της δικογραφίας και με βάση τα διδάγματα της κοινής πείρας, η προκαλούμενη βλάβη για το περιβάλλον είναι μη επανορθώσιμη ή προφανώς δυσανάλογη με το προσδοκώμενο όφελος και έχει τέτοια έκταση και συνέπειες ώστε προδήλως να αντιστρατεύεται την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης.

3. *Όρια εξέτασης εναλλακτικών λύσεων:* ΣτΕ 2830, 2831/2018. Έγκριση περιβαλλοντικών όρων για την εγκατάσταση και λειτουργία σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από βιομάζα (φυτικά έλαια). Η εξέταση εναλλακτικών λύσεων κρίνεται επιβεβλημένη εφόσον πρόκειται για επέμβαση σε προστατευόμενη περιοχή ή η ύπαρξη εναλλακτικών λύσεων είναι προφανής ή εναλλακτικές λύσεις έχουν προταθεί νομίμως από ενδιαφερόμενους φορείς, κατά τη διαδικασία δημοσιοποίησης της ΜΠΕ. Αν η διερεύνηση και παράθεση εναλλακτικών λύσεων στη ΜΠΕ είναι αλυσιτελής, η μη εξέταση ή η συνοπτική εξέταση τέτοιων δεν συνεπάγεται ακυρότητα της ΕΠΟ. Επαρκής παρουσίαση από την ΜΠΕ της αξιολόγησης των εναλλακτικών λύσεων για τη θέση του έργου.

4. *Παραδείγματα ασκήσεως εκτεταμένου ακυρωτικού ελέγχου:*

ΣτΕ 1360/2018 7μ. *Διαδριατικός Αγωγός Φυσικού Αερίου Υψηλής Πίεσης:* Σύγκριση με Περιφερειακό Χωροταξικό Πλαίσιο / Αξιολόγηση των αντιρρήσεων του κοινού – αιτιολογημένη επιλογή της όδευσης με βάση εναλλακτικές λύσεις / Επίδραση επί των αρχαιοτήτων / Επιτρεπτή από το νομοθέτη και αιτιολογημένη από τη Διοίκηση, στρατηγική επένδυση σε γεωργική γη υψηλής παραγωγικότητας / Επιτρεπτή εκ των υστέρων συμπλήρωση της ΜΠΕ με ειδικότερες μελέτες, με μεταγενέστερη εκπόνηση ειδικότερου Σχεδίου Υδραυλικών Δομικών / Μέτρα για την προστασία υδατικών πόρων / Μη αναγκαία η προηγούμενη εκπόνηση Σχεδίου Διαχείρισης Υδάτων / Αντιμετώπιση επιπτώσεων

από την παραγωγή αποβλήτων.

ΣτΕ 961/2020 7μ. *Υδρογονάνθρακες*. Οι σεισμικές έρευνες γεωφυσικής διασκόπησης, μέσω της διάνοιξης μικρών γεωτρήσεων και πυροδότησης εκρηκτικών δεν περιλαμβάνονται ούτε στην έννοια της γεώτρησης βάθους της οδηγίας 2011/92/ΕΕ, ούτε της ερευνητικής γεώτρησης της Α1 κατηγορίας της υπα ΔΠΠΑ/οικ. 37674/2016 και δεν υποβάλλονται σε εκτίμηση των περιβαλλοντικών τους επιπτώσεων. / Η Διοίκηση έκρινε, αξιολογώντας τις εκτιμήσεις της εγκριθείσης ΣΜΠΕ και του Περιβαλλοντικού Σχεδίου Δράσης για Χερσαία Σεισμική Έρευνα στην περιοχή υδρογονανθράκων (ΠΣΔ), ότι, εφόσον οι επιπτώσεις στο περιβάλλον είναι μικρές και μη σημαντικές, δεν απαιτείται οι επίμαχες σεισμικές έρευνες να υποβληθούν σε εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων. / Οι σεισμικές διασκοπήσεις του εδάφους αποτελούν διακεκριμένο έργο. / Οι διατάξεις του άρθρου 6 της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τους οικοτόπους δεν απαγορεύουν την άσκηση εξορυκτικών δραστηριοτήτων εντός ή πλησίον των προστατευόμενων τόπων, εφόσον πληρούνται οι νόμιμες προϋποθέσεις. Της εκπονήσεως του ΠΣΔ για τις σεισμικές έρευνες στην επίμαχη περιοχή υδρογονανθράκων προηγήθηκε η δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων στις περιοχές που εμπίπτουν στο δίκτυο Natura. / Το έργο των σεισμικών ερευνών δεν χρήζει περιβαλλοντικής εκτίμησης και αδειοδότησης, ενώ εκτιμήθηκαν επαρκώς οι επιπτώσεις των εκρήξεων στα γεωλογικά χαρακτηριστικά του εδάφους ολόκληρης της περιοχής. / Το ΠΣΔ των σεισμικών ερευνών προβλέπει πλέγμα μέτρων αντιμετώπισης και αποκατάστασης, προτείνει την υλοποίηση Σχεδίου Διαχείρισης για ειδικά επί μέρους ζητήματα και περιλαμβάνει Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Παρακολούθησης. / Στις περιοχές που χρήζουν προστασίας κατά τα άρθρα 19 παρ. 2 και 21 του ν. 1650/1986 οι χερσαίες σεισμικές έρευνες δεν είναι δυνατόν να μεταβάλουν ή να αλλοιώσουν τη φυσική κατάσταση, σύνθεση ή εξέλιξη του φυσικού περιβάλλοντος των προστατευόμενων περιοχών. / Επί του ΠΣΔ γνωμοδότησαν θετικά οι φορείς διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών, στις οποίες θα υλοποιηθούν οι χερσαίες σεισμικές έρευνες. / Εφόσον δεν πρόκειται να λάβει χώρα διάνοιξη οδών, αλλά προβλέπεται η χρησιμοποίηση του υφιστάμενου οδικού δικτύου, για τις σεισμικές έρευνες υδρογονανθράκων δεν απαιτείται περιβαλλοντική αδειοδότηση κατά το ν. 4014/2011 και δεν τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 45 παρ. 4 του ν. 998/1979 περί έγκρισης επέμβασης σε δάσος.

ΣτΕ 1271/2019. *Έγκριση περιβαλλοντικών όρων για την κατασκευή και λειτουργία της Διασυνδεδετικής Γραμμής Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας από την Πελοπόννησο στην Κρήτη και έγκριση της ΣΜΠΕ του Προγράμματος με τον τίτλο "Δεκαετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης Συστήματος Μεταφοράς 2017-2026"*. / Δεν αποκλείεται η εκτέλεση έργου σε προστατευόμενη περιοχή, έστω και μη συνδεδεμένου άμεσα ή μη αναγκαίου για τη διαχείρισή της, καθώς επίσης και η ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων, εφόσον στην ΜΠΕ περιέχονται εκτιμήσεις ως προς τις επιπτώσεις του και

προτείνονται μέτρα για την αντιμετώπισή τους κατά τρόπο αποτελεσματικό. / Στη ΜΠΕ μελετήθηκαν οι εναλλακτικές λύσεις χωροθέτησης των υπέργειων, υπόγειων και υποθαλάσσιων τμημάτων του έργου και αιτιολογημένα προκρίνεται η πλέον ενδεδειγμένη και βιώσιμη από τεχνικο-οικονομική άποψη λύση, λαμβανομένων ιδιαιτέρως υπόψη των περιβαλλοντικών παραμέτρων του έργου. / Η υπογειοποίηση του εναέριου δικτύου του έργου, πέραν του ότι θα απαιτούσε τη δέσμευση μεγαλύτερου τμήματος εδάφους, αγροτικού και δασικού, θα καθιστούσε αναγκαία την όδευση μέσω υφιστάμενου οδικού δικτύου, το οποίο δεν είναι διαθέσιμο σε όλο το μήκος της εναέριας χάραξης. / Αβάσιμα προβάλλεται μη τήρηση της αρχής της προστασίας της βιοποικιλότητας. / Στη ΜΠΕ αναφέρονται όλες οι αρχαιότητες που κείνται πλησίον του έργου. Επιτρέπεται η εγκατάσταση σε γεωργικές γαίες υψηλής παραγωγικότητας έργων όπως το επίδικο. / Η έκδοση της ΑΕΠΟ προηγείται χρονικά της έγκρισης επέμβασης σε δασικές περιοχές, ενώ στην προσβαλλομένη περιέχονται εκτενείς όροι προστασίας του δάσους. / Οι χρήσεις γης που ορίζονται από το ΣΧΟΑΑΠ δεν απαγορεύουν την εναέρια διέλευση της γραμμής μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας από τις περιοχές του έργου. / Δεν προκύπτουν δυσμενείς συνέπειες για την υγεία, ώστε να απαιτείται η συμμετοχή στην εκπόνησή της ΜΠΕ και επιστημόνων υγείας.

ΣτΕ 1272/2019. *Έγκριση περιβαλλοντικών όρων για την κατασκευή και λειτουργία της Διασυνδετικής Γραμμής Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας από την Πελοπόννησο στην Κρήτη.* / Ο χωρικός σχεδιασμός του έργου, σε αδρές, κατ' ανάγκη, γραμμές, υφίστατο ήδη στο Γενικό και στα Περιφερειακά Χωροταξικά Πλαίσια Πελοποννήσου και Κρήτης, η δε περαιτέρω εξειδίκευση αυτού νομίμως χωρεί κατά το στάδιο της περιβαλλοντικής αδειοδότησης του έργου. / Δεν αποκλείεται η εκτέλεση έργου σε προστατευόμενη περιοχή, έστω και μη συνδεδεμένου άμεσα ή μη αναγκαίου για τη διαχείρισή της, καθώς επίσης και η ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων, εφόσον στην ΜΠΕ περιέχονται εκτιμήσεις ως προς τις επιπτώσεις του και προτείνονται μέτρα για την αντιμετώπισή τους κατά τρόπο αποτελεσματικό. / Στη ΜΠΕ μελετήθηκαν οι εναλλακτικές λύσεις χωροθέτησης των υπέργειων, υπόγειων και υποθαλάσσιων τμημάτων του έργου και αιτιολογημένα προκρίνεται η πλέον ενδεδειγμένη και βιώσιμη από τεχνικο-οικονομική άποψη λύση, λαμβανομένων ιδιαιτέρως υπόψη των περιβαλλοντικών παραμέτρων του έργου. / Το έργο δεν χωροθετείται εντός της Σημαντικής Περιοχής για τα Πουλιά που αποτελεί μέρος της ΖΕΠ του δικτύου Natura. / Στη ΜΠΕ αντιμετωπίζονται τα ζητήματα προστασίας του οικοτόπου του δικτύου Natura "Περιοχή Νεάπολης και Νήσος Ελαφώνησος", υπό τον οποίο διέρχεται, παραλλήλως με το οδικό δίκτυο, το υπόγειο τμήμα του έργου.

Δ. Αποτελεσματικότητα του δικαστικού ελέγχου

1. Ευθύνη των κρατών μελών για την εξάλειψη όλων των παρανόμων συνεπειών της παραβίασεως του ευρωπαϊκού δικαίου περιβάλλοντος, με βάση και την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας.

C-261/18

2. Επιτρέπεται από το ενωσιακό δίκαιο ακόμη και η προσωπική κράτηση των υπεύθυνων δημόσιων λειτουργών σε περιπτώσεις διαρκούς άρνησης μη συμμόρφωσης με δικαστικές αποφάσεις σχετικές με την τήρηση των κανόνων προστασίας του περιβάλλοντος, εφόσον: υφίσταται νομική βάση στο εσωτερικό δίκαιο αρκούντως προσβάσιμη, ακριβής και προβλέψιμη / τηρείται η αρχή της αναλογικότητας. C-752/18. Σχετική διάταξη εθνικού δικαίου: Άρθρο 259 του Ποινικού Κώδικα περί παραβάσεως καθήκοντος δημοσίου υπαλλήλου / λειτουργού.

3. *Οριοθέτηση ρέματος Πικροδάφνης*. ΣτΕ 1242/2008 7μ.: Υποχρέωση Διοίκησης για την τεκμηριωμένη οριοθέτηση του ρέματος στο σύνολό του, προκειμένου να διασφαλισθεί η ακώλυτη λειτουργία του ως οικοσυστήματος. ΣτΕ 1915/2017: Μη νόμιμη η τμηματική οριοθέτηση του ρέματος, εφόσον δεν προηγήθηκε η οριοθέτηση του ρέματος στο σύνολό του ή έστω πρόταση για τη συνολική οριοθέτηση του ρέματος. ΣτΕ 1132/2018: Προθεσμία στη Διοίκηση για την αποστολή σχεδίου προεδρικού διατάγματος για την οριοθέτηση του ρέματος στο σύνολό του, η οποία δεν τηρήθηκε. ΣτΕ 573, 574/2019: Αναβολή για 8 ακόμη μήνες της εκδίκασης της υπόθεσης προκειμένου η Διοίκηση να αποστείλει στο Δικαστήριο σχέδιο προεδρικού διατάγματος για την οριοθέτηση του ρέματος της Πικροδάφνης στο σύνολό του. Εάν δεν τηρηθεί ούτε η νέα αυτή προθεσμία, που αρχίζει από την κοινοποίηση της παρούσας απόφασης στη Διοίκηση, θα γεννηθεί άμεση δυνατότητα των αιτούντων να προσφύγουν στο Τριμελές Συμβούλιο συμμόρφωσης του άρθρου 2 του ν. 3068/2002 για τη μη συμμόρφωση προς την ΣτΕ 1915/2017 ζητώντας, αν και για όσους συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις, την επιβολή χρηματικής κύρωσης, το ύψος της οποίας θα είναι ανάλογο της σπουδαιότητας του ζητήματος και της μακροχρόνιας καθυστέρησης της Διοίκησης να το επιλύσει.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Στήριξη της ανάπτυξης μέσω της εφαρμογής του δικαίου περιβάλλοντος

Α. Χωροταξικός, πολεοδομικός σχεδιασμός και ανάπτυξη: Η σημασία των χωρικών σχεδίων, των χωροταξικών σχεδίων και της συμφωνίας / εναρμόνισης με υπερκείμενο σχεδιασμό

1. *Χωρικά Σχέδια – ΣτΕ Ολομ. 1761/2019. Σχέδιο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης του Μητροπολιτικού Πόλου του Ελληνικού-Αγίου Κοσμά Περιφέρειας Αττικής*. Χωρικό σχέδιο που προβλέπει και

οργανώνει δραστηριότητες εν δυνάμει επιβαρυντικές του περιβάλλοντος (π.χ. βιομηχανικές, οικιστικές ή άλλες) σε περιοχές που δεν είχαν αποτελέσει αντικείμενο χωρικού σχεδιασμού, όπου κάθε παρόμοια δραστηριότητα ήταν καταρχήν μη επιτρεπτή για τον λόγο αυτό, είναι καταρχήν σύμφωνο με το Σύνταγμα. Αποτελεί πραγμάτωση της συνταγματικής επιταγής για ανάπτυξη (άρθρο 106 παρ. 1) και εργαλείο ρύθμισης του χώρου που δεν δύναται να νοηθεί ως υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος ούτε ως ανεπίτρεπτη επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων.

2. *Καθορισμός κοινωφελών εγκαταστάσεων – Υλοποίηση/Ένταξη στον πολεοδομικό σχεδιασμό.* ΣτΕ Ολομ. 707/2020. Ο καθορισμός εγκατάστασης κοινωφελών δραστηριοτήτων και δραστηριοτήτων αναψυχής σε κοινόχρηστους χώρους της περιοχής Ελαιώνα με υπουργική απόφαση, κατά το μέρος που καθορίζεται χώρος Κέντρου Αποτέφρωσης Νεκρών, δεν αποτελεί τροποποίηση του πολεοδομικού σχεδιασμού που κατ' εξαίρεση επιτρέπεται να εισάγεται κατά τρόπο αποσπασματικό και περιστασιακό, αλλά ένταξη και υλοποίηση του υφιστάμενου πολεοδομικού σχεδιασμού της περιοχής, που αναθέτει στη Διοίκηση την εξατομικευμένη επιλογή τόσο του συγκεκριμένου κοινόχρηστου χώρου όσο και της ειδικής λειτουργίας που θα εγκατασταθεί σε αυτόν. Εφόσον δεν επιχειρείται τροποποίηση του πολεοδομικού σχεδιασμού, δεν απαιτείται η έκδοση προεδρικού διατάγματος.

3. *Καθορισμός χρήσεων γης με ΓΠΣ.* Οι διατάξεις του ΓΠΣ περί καθορισμού χρήσεων γης είναι αμέσως εφαρμοστές και δεσμευτικές για την έκδοση οικοδομικών αδειών, ελέγχονται δε παρεμπιπτόντως κατά τον έλεγχο των διοικητικών πράξεων που εκδίδονται κατ' επίκληση αυτών. ΣτΕ 2050/2019

4. *Κατά τη ρύθμιση χώρου / πολεοδόμηση εκτάσεων, όχι κρίσιμα καταρχήν τα υφιστάμενα ιδιοκτησιακά δικαιώματα ιδιωτών.* ΣτΕ 148/2018. Βλ. όμως την ειδική περίπτωση της ΣτΕ 1525/2020 7μ.

5. *Επί βιομηχανικών / βιοτεχνικών εγκαταστάσεων πρέπει να προηγείται η αξιολόγηση/χαρακτηρισμός της καταλληλότητας του χώρου για τη συγκεκριμένη δραστηριότητα, με διοικητική πράξη (εγκεκριμένο ρυθμιστικό ή χωροταξικό ή πολεοδομικό σεδιο ή ΖΟΕ ή πρόβλεψη βιομηχανικής ζώνης ή προέγκριση χωροθέτησης κατά το ν. 1650/1986 ή διαδικασία προκαταρκτικής περιβαλλοντικής εκτίμησης κατά το ν. 3010/2002).* ΣτΕ 103/2018 7μ.

6. Έργα ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (*φωτοβολταϊκά*) εντός της Β' ζώνης προστασίας του ορεινού όγκου του Υμηττού μόνο σε *εκ των προτέρων ειδικά καθοριζόμενες ζώνες βάσει του νέου Ρυθμιστικού*

7. Χωροθέτηση με νόμο προκειμένου να ενισχυθεί η δραστηριότητα ανακύκλωσης αποβλήτων ΑΕΚΚ και συγχρόνως να αποκατασταθούν ανενεργοί λατομικοί χώροι. ΣτΕ 1143/2020 7μ. Δεν προϋποτίθεται ο προηγούμενος χαρακτηρισμός της συγκεκριμένης περιοχής, στην οποία εμπίπτει η θέση της μονάδας, ως ζώνης ειδικής χωρικής παρέμβασης με αντίστοιχη χρήση. Η εγκατάσταση της μονάδας δεν εμποδίζεται από τη ΖΟΕ Τήνου και δεν τελεί σε σύγκρουση με τους γενικότερους στόχους προστασίας του περιβάλλοντος της περιοχής.

B. Ρύθμιση του χώρου, χρήσεις γης

1. ΣτΕ Ολομ. 708/2020 – *Κέντρο Αποτέφρωσης Νεκρών στον Ελαιώνα*. Επιτρεπτή, υπό προϋποθέσεις, η νομοθετική διεύρυνση των προβλεπόμενων χρήσεων με νέες, συνήθεις ή επιβεβλημένες στη σύγχρονη ζωή χρήσεις, ώστε να μην κωλύεται η άσκηση αναπτυξιακής δραστηριότητας.

2. *Η ίδρυση νέου ναυπηγείου στη Ν/Ε Ζώνη του Περάματος*, ανεξαρτήτως επιπέδου όχλησης, βάσει νόμου, αποτελεί ειδική, σημειακή και συνταγματική ρύθμιση, δικαιολογούμενη πρωτίστως από ιστορικούς λόγους. ΣτΕ 760/2020 7μ.

Γ. Όρια υποχρέωσης προηγούμενης εκπόνησης Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ)

1. Η υποχρέωση εκπόνησης ΣΜΠΕ, ως κύριου εργαλείου βιώσιμης ανάπτυξης, με αντικείμενο τη συνεκτίμηση των απαιτήσεων περιβαλλοντικής προστασίας κατά το στάδιο του σχεδιασμού των αντίστοιχων δημόσιων πολιτικών, αφορά καταρχήν σχέδια ή προγράμματα των οποίων η πρώτη τυπική προπαρασκευαστική πράξη είναι μεταγενέστερη της 21.7.2004 (ημερομηνία λήξης προθεσμίας συμμορφώσεως στην οδηγία 2001/42/ΕΚ). Εφόσον η πρώτη πράξη είναι προγενέστερη της ημερομηνίας αυτής και το σχέδιο εγκρίνεται μετά την πάροδο 24 μηνών από τις 21.7.2004, η Διοίκηση υποχρεούται καταρχήν να εκπονήσει ΣΜΠΕ, μπορεί, όμως, σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση, να εκδώσει πράξη ότι δεν ήταν εφικτή η πραγματοποίηση πλήρους ΣΜΠΕ, εφόσον αιτιολογήσει ειδικώς την κρίση της αυτή κατ' επίκληση νομικών ή πραγματικών λόγων αντικειμενικής αδυναμίας ή ανατροπής προηγούμενου προγραμματισμού και εφόσον δημοσιοποιήσει το περιεχόμενο της πράξης προς ενημέρωση του κοινού. ΣτΕ 2702/2018.

2. Τα νομοθετικά σχέδια ή προγράμματα δεν εξαιρούνται από την υποχρέωση. Όμως, είναι νόμιμο

το π.δ. του Ελληνικού, για το οποίο εκπονήθηκε ειδική ΣΜΠΕ και το οποίο εκδόθηκε μεν βάσει του ν. 4062/2012, του οποίου δεν προηγήθηκε ΣΜΠΕ, αλλά εκδόθηκε και βάσει του ν. 4277/2014 περί του νέου ΡΣΑ, ο οποίος εκδόθηκε βάσει ΣΜΠΕ. ΣτΕ Ολομ. 1761/2019.

3. Εξαιρούνται τα συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. ΣτΕ 761/2020, ΣτΕ 1243-1246/2016 7μ.

4. Εξαιρούνται τα έργα-υποσύνολα ανώτερου επιπέδου σχεδιασμού, που έχει υποβληθεί σε ΣΜΠΕ. ΣτΕ 455/2019 (νέο γήπεδο ΑΕΚ).

Δ. Προστασία πολιτιστικού περιβάλλοντος υπό τον οριακό έλεγχο ακυρωτικού δικαστή

1. Η απόφαση της Διοίκησης να αναστείλει τη χορήγηση οικοδομικών αδειών για νέα κτίρια ύψους άνω των 17,50 μ στην περιοχή της Ακρόπολης, ελέγχεται πλήρως ως προς την αιτιολογία της, με βάση τόσο τους λόγους που επέβαλαν τη λήψη του μέτρου αυτού (αποφυγή υποβάθμισης του μνημείου της Ακρόπολης) όσο και με βάση την πρόθεση της Διοίκησης να ρυθμίσει συντόμως, με κανονιστική πράξη, τους όρους δόμησης της περιοχής. Δεν συντελείται παραβίαση των αρχών της εμπιστοσύνης και της ισότητας. ΣτΕ Ολομ. 705/2020.

2. Ο Υπουργός Πολιτισμού έχει αρμοδιότητα να εγκρίνει όρους δόμησης (για υπέρμετρα ψηλά κτίρια, ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής) μόνον εντός ή πλησίον χαρακτηρισμένων βάσει του αρχαιολογικού νόμου, με χωριστή διοικητική πράξη, μνημείων και αρχαιολογικών χώρων και τόπων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, όχι όμως και για λόγους προστασίας του “αττικού τοπίου”. ΣτΕ Ολομ. 1761/2019.

3. Αιτιολογείται νομίμως η ανάκληση οικοδομικών αδειών στην περιοχή Μακρυγιάννη Ακρόπολης ενόψει της γενικής αρχής διοικητικού δικαίου περί ανακλήσεως όλων των παράνομων διοικητικών πράξεων, για κάθε νομική πλημμέλεια, συμπεριλαμβανόμενης της πλάνης περί τα πράγματα, όχι δε και για διαφορετική εκτίμηση των αυτών πραγματικών περιστατικών, εκτός αν, στην τελευταία αυτή περίπτωση, συντρέχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος, όπως η προστασία των αρχαιοτήτων, η συνδρομή των οποίων πρέπει να αιτιολογείται ειδικώς. ΣτΕ Ολομ. 706/2020, ΣτΕ 65/2020.

Ε. Προστασία δασών

1. Η σύνταξη δασικών χαρτών ως εγγύηση της βιωσιμότητας του δασικού πλούτου αλλά και της

πρώτης της ανάπτυξης.

Έχει δικαίωμα άσκησης αιτήσεως ακυρώσεως κατά απόφασης κύρωσης δασικού χάρτη ο ενδιαφερόμενος για τον οποίο συνέτρεχε το τεκμήριο γνώσης ανάρτησης του δασικού χάρτη αλλά δεν άσκησε αντιρρήσεις. Εξάλλου, οι αντιρρήσεις, οι οποίες δεν στρέφονται κατά διοικητικής πράξης, αλλά κατά αναρτηθέντων δασικών χαρτών που υπόκεινται σε κύρωση, δεν συνιστούν, ενδικοφανή προσφυγή, κωλύουσα την αίτηση ακυρώσεως. / Η κίνηση της προθεσμίας αιτήσεως ακυρώσεως κατά του δασικού χάρτη γίνεται, ανεξαρτήτως εάν έχει προηγηθεί ή όχι η άσκηση αντιρρήσεων, από τη δημοσίευση της κυρωτικής απόφασης στην ΕτΚ. Κατ' εξαίρεση η εκκίνηση προθεσμίας γίνεται από τη γνώση εκ μέρους του ενδιαφερομένου της κυρωτικής πράξης, όταν είναι μη νόμιμη ή ελλιπής η δημοσίευση ή οι εκτάσεις εμπίπτουν σε εγκεκριμένα σχέδια πόλεως ή πολεοδομικές μελέτες ως δομήσιμες. Ειδική περίπτωση κίνησης της προθεσμίας έχουμε και όταν κατά τη διάρκεια της 60νήμερης, από τη δημοσίευση της κυρωτικής πράξης, προθεσμίας, κοινοποιηθεί η απάντηση της Διοίκησης επί των αντιρρήσεων, οπότε και μόνο η σχετική δικονομική προθεσμία άσκησης αιτήσεως ακυρώσεως εκκινεί από την ενέργεια αυτή της κοινοποίησης, ώστε ο ενδιαφερόμενος να διατηρεί στο ακέραιο το στάδιο αυτό της δικονομικής προστασίας των δικαιωμάτων του, που προβλέπεται από τον νόμο. Η μη συγκοινοποίηση της προεκδοθείσας απορριπτικής των αντιρρήσεων πράξης δεν επηρεάζει το κύρος της κυρωτικής του δασικού χάρτη πράξης. / Για τον χαρακτηρισμό έκτασης ως δασικής ο νόμος αρκείται στην κάλυψή της από δασική βλάστηση, χωρίς να ασκεί επιρροή η, τυχόν, πενιχρότητα της βλάστησης αυτής, ενώ, εφόσον μία έκταση καλύπτεται από βλάστηση δασικού χαρακτήρα, η συνδρομή των λοιπών προϋποθέσεων χαρακτηρισμού της ως δάσους ή δασικής, θεωρείται αυταπόδεικτη. / Μη δυνατός ο παρεμπίπτων έλεγχος νομιμότητας της πράξης αναδάσωσης κατά την εξέταση αιτήσεως ακυρώσεως κατά της κύρωσεως δασικού χάρτη. / Νομίμως λαμβάνεται υπόψη ο χαρακτηρισμός των ένδικων εκτάσεων ως δασικών στους κτηματολογικούς χάρτες της περιοχής που καταρτίστηκαν με βάση το Ν 248/1976. / Κατά τη διαδικασία των αντιρρήσεων δεν εξετάζονται θέματα ιδιοκτησίας παρά μόνο στο μέτρο που αυτό είναι αναγκαίο για την απόδειξη του εννόμου συμφέροντος ούτε θίγονται ιδιοκτησιακά δικαιώματα του Δημοσίου ή ιδιωτών. Απόφαση πολιτικού δικαστηρίου περί ιδιοκτησιακών θεμάτων επί επίδικων εκτάσεων δεν αποτελεί νόμιμο στοιχείο κρίσης της Επιτροπής Εξέτασης Αντιρρήσεων και νομίμως δεν ελήφθη υπόψη. Ο χαρακτηρισμός έκτασης ως δασικής ή μη είναι θέμα διοικητικής φύσης, η επίλυση του οποίου απόκειται, κατά το Σύνταγμα, στη Διοίκηση και σε περίπτωση αμφισβήτησης στο ΣτΕ και τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια. Παράγεται δεδικασμένο από αποφάσεις πολιτικών δικαστηρίων που επιλύουν αμφισβητήσεις για το ιδιοκτησιακό καθεστώς δασών ή δασικών εκτάσεων μόνον σχετικά με την ύπαρξη ή μη ιδιωτικών δικαιωμάτων σε τέτοιες εκτάσεις και δεν ασκούν επιρροή στον χαρακτήρα τους ως δασικών ή μη. / Δεν απαιτείται ακρόαση

του θιγομένου πριν την έκδοση κρίσης περί του δασικού χαρακτήρα μιας έκτασης, διότι αυτή ερείδεται σε κριτήρια αντικειμενικά που δεν συνάπτονται με την υποκειμενική συμπεριφορά του ενδιαφερομένου. / Δεν είναι επιτρεπτή η προβολή λόγων ακυρώσεως κατά πράξεως κυρωτικής δασικού χάρτη, κατ' επίκληση στοιχείων τεχνικής φύσεως σχετικών με τη βλάστηση της έκτασης, τα οποία θα μπορούσαν να είχαν υποβληθεί ενώπιον του αρμοδίου για την εξέταση των αντιρρήσεων διοικητικού οργάνου και να αξιολογηθούν από αυτό. / Πρόδηλα σφάλματα δασικού χάρτη - Δυνατότητα διόρθωσης χωρίς υποχρέωση καταβολής του ειδικού τέλους άσκησης αντιρρήσεων. Πρόβλεψη των ειδικών αυτών περιπτώσεων στην ΥΑ 153394/919/2017. Δεν συνιστά πρόδηλο σφάλμα της Διοίκησης περί «παράλειψης απεικόνισης πράξεων της διοίκησης πριν την κύρωση του δασικού χάρτη» η μη λήψη υπόψη εγγράφου του Δασάρχη, το οποίο δεν παραπέμπει σε τοπογραφικό διάγραμμα στο οποίο να αποτυπώνεται ορθώς το εμβαδόν και τα όρια της έκτασης με τρόπο ώστε να μην καταλείπεται αμφιβολία για την ταυτότητα της επίμαχης έκτασης ως μη δασικής. / Ο χαρακτηρισμός έκτασης ως «ιδιωτικής χορτολιβαδικής», ώστε να συμπεριληφθεί στις κατ' εξαίρεση διατάξεις της ΥΑ, δεν αποδεικνύεται ευθέως εκ μόνης της επίκλησης ιδιωτικών συμβολαιογραφικών εγγράφων που αναφέρονται αορίστως στο χαρακτήρα της περιοχής ως μη δασικού-αγροτικού. Επιβάλλεται η εκφορά περαιτέρω κρίσεων εκ μέρους της Διοίκησης για τον χαρακτήρα της έκτασης. / Υποχρέωση της Διοίκησης, εφόσον τα σφάλματα μη πρόδηλα, να παραπέμψει τις αιτήσεις για διόρθωση πρόδηλου σφάλματος στην αρμόδια Επιτροπή Αντιρρήσεων, με καταβολή, βεβαίως, του σχετικού τέλους, προκειμένου η εν λόγω Επιτροπή να κρίνει, κατά πρώτον, μετά από πρόσκληση του αιτούντος προς καταβολή, εντός συγκεκριμένου ευλόγου χρονικού διαστήματος, του αναλογούντος τέλους, εάν οι ως άνω αιτήσεις κατατέθηκαν εντός της προθεσμίας υποβολής αντιρρήσεων, σε καταφατική δε περίπτωση και εφόσον πληρούνται οι αντίστοιχες νόμιμες προϋποθέσεις, να τις εξετάσει ως αντιρρήσεις. Μη νόμιμη η παράλειψη της Διοίκησης της ως άνω διαβίβασης. ΣτΕ 1810/2018 7μ., 1604/2019, 2572/2018, 1605/2019 7μ., 2417/2019 7μ. και επίσης ΣτΕ 1459/2019, 1457/2019, 1412/2019 7μ., 1411/2019.

2. ΣτΕ 2236/2018 Ε/7μ. Είναι συνταγματικώς επιβεβλημένη η χρονική προτεραιότητα της κατάρτισης των δασικών χαρτών έναντι του Κτηματολογίου σε χρόνο πρόσφορο και πάντως το αργότερο, πριν οριστικοποιηθούν οι πρώτες κτηματολογικές εγγραφές. Όμως, η υπουργική απόφαση περί καθορισμού τεχνικών προδιαγραφών και προεκτιμωμένων αμοιβών μελετών κτηματογράφησης και η προκήρυξη διαγωνισμού για το Εθνικό Κτηματολόγιο δεν αντιβαίνουν στο άρθρο 24 του Συντάγματος και η νομιμότητά τους δεν επηρεάζεται από την έλλειψη δασικών χαρτών. ΣτΕ 2236/2018 7μ., 1203/2017, 805/2016 7μ., 881/2019 7μ., 902/2019 7μ.

3. Οι οικιστικές πυκνώσεις δεν εξαιρούνται νομίμως από την ανάρτηση των δασικών χαρτών. ΣτΕ

Ολομ. 685/2019

4. Επιτρεπτή η μεταβολή προορισμού δασών ή και αναδασωτέων ή πρώην αναδασωτέων εκτάσεων υπό αυστηρές προϋποθέσεις. ΣτΕ Ολομ. 710/2020, Ολομ. 1306/2019, ΣτΕ 1220/2019, ΣτΕ 3089/2017.

5. Δεν κάμπτεται από τη νομολογία η γενική αρχική διοικητικού δικαίου περί απαγορεύσεως παρεμπόμπουσας εξέτασης της πράξης χαρακτηρισμού έκτασης κατά τη δασική νομοθεσία ως ατομικής διοικητικής πράξης. ΣτΕ Ολομ. 1306/2019

6. Αποκλείεται καταρχήν η ένταξη δασικού οικοσυστήματος σε οικιστική περιοχή, έστω και αν η ένταξη γίνεται υπό τη μορφή δημιουργίας κοινόχρηστων χώρων που διατηρούν τον δασικό τους χαρακτήρα, εκτός και αν γειτνιάζουν με οικισμούς, οπότε κατ' εξαίρεση εντάσσονται στο σχέδιο χάριν της ενότητας του πολεοδομικού σχεδιασμού, διατηρώντας, πάντως, υποχρεωτικά αναλλοίωτο τον δασικό τους χαρακτήρα, ενώ απαγορεύεται ως προς αυτούς κάθε άλλη χρήση πλην της κατά προορισμό χρήσης των δασών. ΣτΕ 269/2019, ΣτΕ 838/2014 7μ.

ΣΤ. Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας

1. *Αιολικά Πάρκα*. Επιτρέπεται υπό αυστηρές προϋποθέσεις, με βάση το παράγωγο ενωσιακό δίκαιο, η εγκατάστασή τους ακόμη και εντός ή πλησίον ζωνών ειδικής προστασίας της ορνιθοπανίδας (ΖΕΠ) και περιοχών Natura 2000. Ειδικότερα, το Συμβούλιο της Επικρατείας εξετάζει: Αν, με βάση τη δέουσα εκτίμηση, ή και την ειδική οικολογική αξιολόγηση (πρώην ειδική ορνιθολογική μελέτη), η Διοίκηση είναι βέβαιη (δεν υφίσταται από επιστημονικής απόψεως οποιαδήποτε εύλογη αμφιβολία) ότι δεν τίθεται σε διακινδύνευση η ακεραιότητα του προστατευόμενου τόπου ενόψει της επίτευξης των στόχων διατήρησης του τόπου αυτού / ότι δεν επέρχονται σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία και στην ακεραιότητα της ΖΕΠ / ότι δεν προκαλείται σημαντική καταστροφή ή ενόχληση σε είδη κοινοτικού ενδιαφέροντος ή στους σημαντικούς οικοτόπους τους, είτε βρίσκονται εντός είτε εκτός προστατευόμενων περιοχών. Δεν αποκλείεται η εκτέλεση έργου σε προστατευόμενη περιοχή, εφόσον στην οικεία ΜΠΕ περιέχονται εκτιμήσεις ως προς τις επιπτώσεις του και προτείνονται μέτρα για την αντιμετώπισή τους κατά τρόπο αποτελεσματικό, ώστε να μην επέρχεται υποβάθμιση της περιοχής, δεδομένου ότι τα χαρακτηριστικά των περιοχών που περιλαμβάνονται στον εθνικό κατάλογο και η σημασία των αντίστοιχων οικοσυστημάτων, καθώς και τα αναγκαία για τη διαφύλαξή τους μέτρα, διαφοροποιούνται σε σημαντικό βαθμό. Ενόψει του ότι δεν αποκλείεται η εγκατάσταση ΑΣΠΗΕ εντός ή πλησίον των ανωτέρω περιοχών, δεν αποκλείεται, καταρχήν και εκ

προοιμίου, ο χαρακτηρισμός των περιοχών αυτών ως περιοχών αιολικής προτεραιότητας από το Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τις ΑΠΕ, εάν τούτο δικαιολογείται από το διαθέσιμο εντός αυτών αιολικό δυναμικό. ΣτΕ 1455/2018, ΣτΕ 47/2018 κ.ά.

2. Το *Ειδικό Χωροταξικό Σχέδιο για τις ΑΠΕ*, καθ' ο μέρος προβλέπει, στο άρθρο 22, την υποχρέωση εναρμονίσεως υποκείμενων μέσων χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, όπως είναι οι ΖΟΕ, προς τις γενικές κατευθύνσεις και τις ειδικότερες προβλέψεις του, παρέχει τη δυνατότητα χωροθέτησης έργων ανανεώσιμων πηγών ενέργειας με άμεση εφαρμογή του Ειδικού Σχεδίου και πριν την εναρμόνιση προς αυτό προϋφιστάμενων χωροταξικών και πολεοδομικών σχεδίων, περιέχει δε ρύθμιση εφαρμοστέα κατά την έκδοση σχετικών ατομικών πράξεων χωροθέτησης (ΣτΕ 1421, 1422/2013 7μ., ΣτΕ 700/2016, 47/2018, 1469/2018, κ.ά.).

3. *Μονάδες βιομάζας*. ΣτΕ 273/2019 και ΣτΕ 225/2020. Δεν συντρέχει αντίθεση των προϋφιστάμενων του Ειδικού Πλαισίου για τις ΑΠΕ περιφερειακών χωροταξικών και πολεοδομικών σχεδίων, μάλιστα υπερισχύουν οι κατευθύνσεις και ρυθμίσεις που εισάγονται με το Ειδικό Πλαίσιο για τις ΑΠΕ. Δυνατότητα χωροθέτησης έργων ΑΠΕ με άμεση εφαρμογή του Ειδικού Πλαισίου και πριν την εναρμόνιση προς αυτό προϋφιστάμενων σχεδίων. / Το ένδικο έργο ηλεκτροπαραγωγής από βιομάζα συμβάλλει στην εξυπηρέτηση των στόχων που τίθενται στο Περιφερειακό Πλαίσιο Κρήτης του έτους 2003 και εναρμονίζεται, σε επίπεδο Περιφέρειας, με τους στόχους των εγκεκριμένων Γενικού και Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης. / Η χωροθέτηση της ένδικης δραστηριότητας εντός αγροτικής περιοχής επιβεβαιώνεται και από το μεταγενέστερο αναθεωρημένο ΠΠΧΣΑΑ Περιφέρειας Κρήτης του έτους 2017, με το οποίο προωθείται η εγκατάσταση νέων μονάδων ΑΠΕ σε αγροτικές περιοχές, ακόμη και υψηλής γεωργικής παραγωγικότητας. / Με την αδειοδότηση της παρεμβαίνουσας δεν εξαντλούνται τα όρια της φέρουσας αντοχής της ευρύτερης περιοχής ούτε σημειώνεται υπέρβασή τους. / Το ένδικο έργο έχει μελετηθεί επαρκώς από χωροταξικής απόψεως, εφόσον πρόκειται για μικρή μονάδα χαμηλής οχλήσεως και οι χρησιμοποιούμενες πρώτες ύλες προέρχονται από γεωργικές εκμεταλλεύσεις της περιοχής. / Η επάρκεια των χρησιμοποιούμενων πρώτων υλών καθ' όλο τον χρόνο λειτουργίας του έργου τεκμηριώνεται επαρκώς, ενώ δεν προβλέπεται η ανάμιξη υλικών με αρνητικές επιπτώσεις για το περιβάλλον, ούτε η χρήση βιομάζας ζωικής προέλευσης. / Στη ΜΠΕ προβλέπονται τρόποι πρόληψης ατυχημάτων. / Δεν προβλέπεται μεταφορά οξυγόνου, ούτε υφίσταται κίνδυνος από την έκλυση διοξειδίου του άνθρακα, ενώ για όλα τα απόβλητα της μονάδας προβλέπεται η παραλαβή τους από ειδικώς αδειοδοτημένη εταιρεία και οι κίνδυνοι από την εκπομπή αέριων ρύπων και στερεών σωματιδίων αντιμετωπίζονται επαρκώς.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Στους επικριτές της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας οι δικαστές δεν απαντούν παρά με τη δικανική τους κρίση που στηρίζεται αυστηρά στο Σύνταγμα και το νόμο. Η πρόοδος της τεχνολογίας και της επιστήμης και η εξέλιξη του ενωσιακού δικαίου δεν ευνοούν μόνο την εκπόνηση και έγκριση από τη Διοίκηση πιο σύνθετων σχεδίων και έργων, τα οποία μπορούν να λαμβάνουν υπόψη το περιβάλλον με περισσότερη επάρκεια αλλά, συγχρόνως, εφοδιάζουν τον δικαστή με πολυάριθμα, μετρήσιμα πραγματικά και τεχνικά δεδομένα, τα οποία χρησιμοποιεί για να θεμελιώσει τη νομική του κρίση. Η κρίση αυτή δεν μπορεί πλέον να επικριθεί ως αυθαίρετη ή ακτιβιστική αλλά στηρίζεται αφενός στην προηγούμενη αξιολόγηση από τη Διοίκηση του κατά πόσο οι επιδιωκόμενοι αναπτυξιακοί σκοποί αντισταθμίζουν την επαπειλούμενη βλάβη στο περιβάλλον (φυσικό, οικιστικό, πολιτιστικό) και αφετέρου στην προηγούμενη στάθμιση των εν λόγω σκοπών με τη βλάβη στο περιβάλλον. Τελικώς, η πειστική αιτιολογία από πλευράς Διοίκησης, στο βαθμό που τροφοδοτείται από τη συμμετοχή των ενδιαφερόμενων πολιτών και των αρμόδιων φορέων, θα κρίνει το ακυρωτικό ή το απορριπτικό αποτέλεσμα της δίκης. Η νομολογία παρέχει στον δικαστή όλα τα δικονομικά εργαλεία για να ανταποκριθεί στην αποστολή που του έχει ανατεθεί: να στηρίξει την ανάπτυξη και να διατηρήσει το περιβάλλον.